

УДК: 1/111.83:"06"

**КОГЕРЕНТНА КОНЦЕПЦІЯ ІСТИНИ
В СУЧАСНОМУ ГУМАНІТАРНО-НАУКОВОМУ ЗНАННІ
(До проблеми співвідношення природничо-наукового
та гуманітарного знання)**

Ратніков Володимир

Вінницький національний технічний університет

(стаття надійшла до редколегії – 20.10.2016 р., прийнята до друку – 23.11.2016 р.)

© Ратніков В., 2016

Проблему співвідношення природничо-наукового та гуманітарно-наукового знання обговорено в контексті категорії істини. Розглянуто три основні концепції істини – кореспондентну, прагматистську та когерентну. Прагматистська і когерентна концепції проаналізовані у межах неklasичної епістемології як альтернативні щодо кореспондентної концепції. Стверджено пріоритет когерентної концепції під час обговорення проблематики гуманітарного знання. У зв'язку з цим детально обговорено позицію відомого сучасного американського філософа Річарда Рорті.

Ключові слова: істина, кореспондентна концепція істини, прагматистська концепція, когерентна концепція, контекстуальність.

**THE COHERENT CONCEPT OF TRUTH IN THE MODERN
HUMANITARIAN AND SCIENTIFIC KNOWLEDGE
(To the Problem of Interrelation Between Natural Scientific
and Humanitarian Scientific Knowledge)**

Volodymyr Ratnikov

The problem of the relation of science and humanitarian and scientific knowledge is regarded as one of central problems of modern epistemology and philosophy of science. This article describes three most common approaches (positions) in relation to resolution of the problem. The first one, a traditional position, gives priority to methodology of natural sciences. The second position is based on the neo-Kantian tradition and claims priority to the humanities. The third one, "moderate" position, rejects two first absolute positions.

The problem of interrelation of natural scientific and humanitarian scientific knowledge is discussed in the context of the truth category. We consider three basic concepts of truth: correspondent, coherent, and pragmatist. In the article, pragmatist and coherent concepts are analyzed in the framework of non-classical epistemology as an alternative to the correspondent concept. It is stated that a source of the coherent concept is difficulty of establishing compliance with knowledge of reality and criteria of conformity. This created some difficulties for the classical theory. The research criticizes a classical idea of representation, which is the basis of the correspondent concept of truth. The author draws attention to the fact that in discussion of epistemological problems of humanitarian scientific knowledge, the most adequate conception of truth is a coherent concept.

In this context, we discussed in detail the position of a well-known contemporary American philosopher Richard Rorty on this issue. It is shown that one of the main cognitive motives is study of social, psychological and cultural patterns of language-related activities in the context of Universalistic thesis of the postmodern that "the world is a text". The article states that coherence of truth by Rorty arises from the idea of its conceptuality.

Key words: truth, the correspondent concept of truth, pragmatist concept, coherent concept, conceptuality.

1. Вступ. У сучасному суспільстві у зв'язку з ускладненням соціальних і культурологічних проблем значно збільшується інтерес до гуманітарного знання, спостерігається значне підвищення його наукового статусу. Актуальність цього дослідження пов'язана також з поширенням антисциєнтистських

тенденцій у сучасній західній культурі. Названа проблематика доволі активно досліджується як в Україні, так і за кордоном. Так, в епістемології і у філософії науки не припиняються дискусії про природу гуманітарного знання і його співвідношення з природничонауковим знанням. Зазначимо тут дослідження А. Афанасьєва, Ю. Борсякова, В. Ковальчука, М. Марчука, В. Петрушенка, М. Розова, С. Фулера та ін. Доречно вказати на широкий спектр аспектів гуманітарного знання, які ці автори досліджують. Проте публікацій саме з епістемологічних питань цієї проблеми, на наш погляд, недостатньо. Тим не менше, в сучасній епістемології, як і раніше, гостро стоїть питання про трактування істини в науковому знанні, адекватне сучасній пізнавальній ситуації; про специфіку розуміння істини в гуманітарному знанні; про те, яку концепцію істини слід прийняти при обговоренні специфіки гуманітарно-наукового знання (див., наприклад, праці [1; 5; 6; 7; 9; 10; 19; 22; 23]). Багато авторів вважають, що кореспондентна концепція істини, традиційна для природничонаукового знання, не може бути прийнятною при повноцінному обговоренні специфіки гуманітарно-наукового знання. Наскільки це правильно сьогодні?

Крім того, проблема співвідношення гуманітарно-наукового і природничонаукового знання навряд чи може повністю обговорюватись без категорії істини, тому що в самій епістемології типологія знань з необхідністю враховує трактовку істини. Не менш гостро в цьому аспекті обговорюються такі важливі епістемологічні питання, як: чи можна (і якщо так, то як саме?) казати про об'єктивність у гуманітарно-науковому знанні; яка з моделей (концепцій) істини ефективніша в гуманітарно-науковому знанні – прагматистська або когерентна. Під час розгляду епістемологічної специфіки гуманітарно-наукового знання рідко пов'язують її з проблемою своєрідності функціонування в гуманітарному знанні категорії істини.

Тому нашою *метою* в цій статті є: по-перше, дати хоча б короткий огляд основних концепцій істини та трактувань співвідношення природничонаукового знання та гуманітарно-наукового знання; по-друге, проаналізувати можливості когерентної концепції істини під час обговорення проблематики гуманітарного знання і проілюструвати їх на прикладі досліджень (дуже актуальних у цьому аспекті) Р. Рорті, який багато в чому уособлює собою сучасний, неklasичний підхід до епістемології.

2. Три епістемологічні позиції по співвідношенню природничонаукового та гуманітарно-наукового знання. Під час обговорення проблематики

гуманітарно-наукового знання (зокрема пов'язаної з категорією істини) часто співвідносять його з природознавством. Тут можна розглядати, принаймні, три позиції – традиційна, неокантіанську та неklasичну. В цій статті маємо намір обґрунтувати пріоритет третьої, “поміркованої” позиції, яка: а) заснована на концепції істини, більш прийнятній для гуманітарно-наукового знання і б) враховує прогресивні зміни, що відбулись останнім часом як у науці, так і в епістемології.

Перша з трьох (вона ж – також й історично перша) віддає пріоритет природознавству і стверджує, що справжню науковість гуманітарному знанню можуть забезпечити лише врахування традицій і досягнень природничонаукової методології. Філософською базою такої позиції є, зокрема, класична епістемологія, однією з основ якої, своєю чергою, є кореспондентна концепція істини, яка ґрунтується на ідеї репрезентації. Згідно з цією концепцією, знання є істинним, якщо воно відповідає фактам, або репрезентує реальність такою, яка вона є “насправді”. Друга позиція переважно ґрунтується на неокантіанській традиції та віддає пріоритет гуманітарному знанню, наголошуючи на його винятковій специфіці та відкидаючи у своїх філософських рефлексіях традиції класичної епістемології.

Прибічники третьої позиції (її можна було б назвати неklasичною, зокрема через критичність стосовно класичної епістемології) прагнуть ніби позбутись крайнощів перших двох позицій. Якщо перша позиція ґрунтується на традиціях методології класичної науки, а друга – її альтернативна, то третя – більш ліберальна стосовно першої і містить відмови від попередніх жорсткостей і суворості, хоч і зберігаючи в собі такі важливі риси науковості, як раціональність та об'єктивність (правда, часткову). Нашою метою є обґрунтування тези, яка, як нам здається, може зміцнити третю позицію. Ця теза полягає у відмові від домінування (під час обговорення співвідношення гуманітарно-наукового та природничонаукового знання) класичної епістемології та класичної ж кореспондентної концепції істини, і взагалі у лібералізації категорії істини.

На формування третьої позиції вплинули, принаймні, два важливі процеси. З одного боку, це прогрес природничонаукових способів опису реальності (наприклад, синергетичний підхід) та з іншого – логіко-концептуальна зрілість самого гуманітарного знання, здобута ним статусу наукового знання у все більшій кількості гуманітарних дисциплін. Останній бік саме пов'язаний з трансформацією уявлень про науковість стосовно гуманітарного знання.

3. Істина: різноманітність традицій, концепцій, трактувань. Говорячи про істину в науковому знанні, доцільно розрізняти дві традиції – логіко-методологічну та екзистенційно-антропологічну [13, с. 159–162]. Перша традиція виявилась найбільш корисною в науковому (переважно природничо-науковому) пізнанні, з його об'єктивністю та фактуальністю, причому ця традиція добре вписалася в ідеали раціональності та традиційну ідею репрезентації (відображення); вона також відповідала натуралістичному підходу в пізнанні.

У другій традиції робиться акцент на цілісному підході до результатів пізнавальної діяльності, беручи до уваги не лише раціональне, але й нераціональне, не тільки істину, але й оману, та здійснюючи змістовний аналіз їхніх смислів.

У сучасній епістемології та філософії науки існують різні концепції істини та різноманітні трактування цієї категорії. Крім тільки-но відзначених традицій філософського осмислення істини, можна виділити три найпоширеніші концепції істини (які функціонують у межах цих традицій) – кореспондентну, прагматистську та когерентну [5]. Ми тут не маємо змоги детально зіставляти ці традиції, концепції й трактування з погляду їхньої ефективності під час аналізу гуманітарно-наукового знання. Все ж таки, хоча б коротко охарактеризуємо їх і зазначимо деякі моменти, що стосуються проблеми специфіки гуманітарно-наукового знання.

Серед трьох основних концепцій істини кореспондентна концепція є історично першою (тому що вона формувалась в епоху становлення класичної науки) і найбільш розробленою в епістемологічному відношенні. Зазначимо, що ця концепція є епістемологічним підґрунтям першої з трьох вище означених позицій про співвідношення природничонаукового та гуманітарно-наукового знання. У межах цієї концепції істина – це властивість знання відповідати фактам або репрезентувати реальність такою, якою вона існує “насправді”. У такому разі говорять про об'єктивну істину як про такий зміст знання, який є загальнозначущим і не залежить від волі суб'єкта пізнання. У міру розвитку природничонаукового пізнання, а також розвитку рефлексії над ним, доводилось вносити корективи у традиційні норми наукової раціональності, а межі кореспондентної концепції істини все частіше виявлялись занадто вузькими.

На відміну від кореспондентної, прагматистська концепція істини багато в чому долає зазначену вузькість і відкидає ідею репрезентації та переносить акцент на діяльнісний, конструктивний аспект пізнання. У такому разі відкидається ідея єдиної

(абсолютної) істини та стверджується її процесуальність, відносність та множинність. Відмовляючись від концепції істини як іманентної властивості ідеї, прибічники прагматистської концепції (слідом за У. Джеймсом) формулюють розуміння істини як дієвого, конструктивного процесу. Істина не дана нам від початку, вона повинна бути досягнута, або створена, “сконструйована” нами. Про це дуже показово писав Р. Рорті, про що йтиметься нижче.

У когерентній концепції головну роль відіграє поняття когерентності, яке означає в широкому розумінні узгодженість, сумісність однієї системи з іншою; істина в такому розумінні як раз і зводиться до феномену когерентності – набуття когерентності.

Згідно з когерентною концепцією істини, її критерієм є узгодженість цього знання зазвичай зі загальнішою системою знання, яка охоплює його. “Така узгодженість сильніша за логічну несуперечливість: не всяке висловлення, що не суперечить раніше прийнятим висловленням, може бути віднесене до істинних. Істинне тільки положення, яке є необхідним елементом систематичної, цілісної концепції. ...При цьому ступінь істинності висловлення залежить лише від його внеску в систематичну узгодженість елементів цілісності” [5, с. 95].

Ми не випадково назвали раніше когерентну концепцію істини неklasичною; вона належить до одного з напрямів ревізії класичної кореспондентної концепції істини та є її переглядом з позицій когерентної концепції, що зводить, як вказувалось вище, питання про істину до проблеми встановлення когерентності, тобто самоузгодженості, несуперечливості знань, наприклад, “вписаності” однієї системи в іншу, ширшу.

Джерелом когерентної концепції послужили складності встановлення відповідності знань дійсності та критерію цієї відповідності, з якими зіткнулась класична теорія.

Існують два основні варіанти когерентної концепції істини. Один з них вводить нове розуміння істини як когерентності знань, яке пропонується замість колишнього поняття істини як відповідності (репрезентації) знань дійсності.

Інший варіант, хоча і зберігає класичне трактування істини, разом з тим стверджує, що відповідність знань дійсності може бути встановлена тільки через когерентність, яка виступає як критерій істини, щоправда, дійсність є у недостатньо визначеному вигляді.

Однак, незважаючи на те, що кореспондентна концепція істини різко критикується з боку прихильників прагматистської та когерентної концепцій, не слід вважати, що вона втратила свою значущість.

Насправді залишилось немало ситуацій, де ця концепція ефективна. Це стосується стабільно функціонувальних природничо-наукових дисциплін, таких як небесна механіка, електродинаміка та інші.

4. Р. Рорті: на шляху до когерентної концепції істини. Щодо нетрадиційного підходу до істини стосовно гуманітарного знання доречно, на наш погляд, звернути увагу на позицію відомого американського філософа Річарда Рорті (1931–2007). Його філософську творчість зазвичай поділяють на два періоди, які умовно можна назвати раннім (аналітичним) і пізнім (постмодерністським).

Протягом першого періоду ідеалом для нього було природничо-наукове знання, а протягом другого він звертається до досвіду соціально-гуманітарного пізнання. Свою нетрадиційну концепцію істини він розробив саме у пізній період і виклав у книзі “Філософія і дзеркало природи” (1979) [16]. У ній подано розгорнуту критику класичної ідеї репрезентації як базису кореспондентної концепції істини і як однієї з основ класичної епістемології, яка веде свою історію від Платона – через Декарта і Канта – до сучасної аналітичної школи. Ось як він описує свою гносеологічну позицію через критику ідеї відповідності: “Ми повинні відкинути поняття відповідності для речей, так само як і для думок, і розглядати речення як пов’язані, скоріш, з іншими реченнями, ніж зі світом. Ми повинні розглядати термін “відповідає тому, якими є речі” як автоматичний комплімент успішному нормальному дискурсу, а не як відношення, яке повинно вивчатись і підніматись на п’єдестал по ходу решти дискурсу” [16, с. 275].

Загалом кажучи, Рорті не проти ідеї відповідності, але тільки цю ідею він трактує не як відповідність об’єктивному фрагменту дійсності, а як узгодженість (когерентність, відповідність) з визначеним контекстом. Когерентність і контекстуальність стосовно істини, як буде видно з подальшого викладу, у нього мало відрізняються одна від одної.

Передумови такої гносеологічної позиції стосовно істини коріняться вже в ранньому прагматизмі. В цьому аспекті Рорті, співвідносячи, наприклад, позицію У. Джеймса про істину з такими його сучасниками, як Дж. Ст. Мілль, А. Бен, Дж. Ройс, писав, що “вони (ці шойно згадані сучасники – В. Р.) спровокували радикальну критику “істини як відповідності” і “знання як точності репрезентацій” [16, с. 122].

Категорія істини у Рорті має явно прагматистський зміст. Якщо, вважав він, яка-небудь теорія служить тривалий час задовільно, ефективно, то вона істинна. “Спосіб, яким речі позначаються і використовуються, більш важливий, ніж володіння

істиною”, – пише Рорті, підкреслюючи, що “обґрунтування знання не є питання про особливі відносини між ідеями та об’єктами, але справа ... соціальної практики” [21, с. 170]. У цьому зв’язку звернемо увагу на висловлювання відомого сучасного американського філософа Х. Патнема, погляди якого близькі поглядам Рорті. Патнем писав про істину наступне: “На мій погляд істина як поняття не має іншого змісту, крім правильної застосовності суджень (за сприятливих умов). Ви запитаете, які ж ці сприятливі умови? Їх занадто багато, і я не можу виразити їх у деякій узагальнювальній теорії. Істина так само плюралістична, неоднозначна і відкрита, як ми самі” [20, с. 198]. І тут же звернемо увагу на два місця в цій цитаті – на слова “застосовності” та “за сприятливих умов”, які вказують, з одного боку, на зв’язок з прагматизмом, а з іншого, – на контекстуальність істини, зокрема і на те, що істина не може бути одною-єдиною константою.

Розглядаючи істину з прагматистських позицій (не як точну репрезентацію фрагмента дійсності, а як свідчення ефективності знання), Рорті був дуже критичний щодо класичної епістемології, яка допускала таку точну репрезентацію, а також і те, що пізнання завжди передують самотійна, незалежна від людського мислення реальність, точним і адекватним відображенням якої покликана слугувати філософія або наука. Він усе частіше виступав проти традиційної аналітичної філософії, яка ґрунтується переважно на ідеях репрезентації та досвіді природничо-наукового пізнання. Він також використовував трансформовані за нових умов принципи прагматизму, успадковані від своїх видатних попередників – Ч. Пирса, У. Джеймса та Дж. Дьюї. Гуманітарне ж знання стає для Рорті все ближчим і переважним у його рефлексіях.

Основний упор у своїх філософських побудовах Рорті робить на проблемах мови. Як зазначає відомий дослідник його творчості І. Д. Джохадзе, Рорті має на увазі мову (і взагалі логіку) прагматизму. Йдеться про заміну кореспондентної концепції істини інструменталістською доктриною “когерентності” та про заміщення розрізнення “реальне – позірне” більш лабільною, неметафізичною дистинкцією “корисне – некорисне” [4, с. 26].

Зауважимо, що Рорті вказував на те, що виступали за перегляд ідеї репрезентації та традиційного розуміння істини не тільки прагматизм, але також і епістемологічний біхевіоризм (наприклад, в особі У. Куайна). В обох випадках для обґрунтування істинності якого-небудь мовного виразу не потрібно, як у традиційному випадку кореспондентної концепції, звертатись до позамовної реальності. І тому

Рорті різко виступав проти того, щоб істина (насамперед, у гуманітарному знанні) вимагала особливого онтологічного обґрунтування. І в цьому аспекті, метою пізнання для прагматистськи орієнтованого Рорті є не пошук істини заради неї самої, а координація адаптивної поведінки та вироблення плану продуктивних дій в обговорюваній сфері знання – частіше гуманітарного.

Для Рорті першим з головних пізнавальних мотивів стає дослідження соціальних, психологічних і культурних закономірностей мовної діяльності в душі його ідеї “всюдисущості мови”, аж до універсалістськи-постмодерністської тези “світ є текст”. У будь-якому знанні, вираженому в мові, істина – це характеристика, яка відноситься виключно до висловлювань, текстів, а не до світу. Мова, тексти не пов’язані з реальним світом так, як це бачать прибічники класичної концепції репрезентації. І істина – це властивість текстів, яка проявляється під час порівняння одних текстів з іншими [18]. Рорті не раз наголошував: істина не відкривається, а створюється в процесі діяльності (дискурсу) – мовлення, написання і тощо.

Тут же зауважимо сам діяльнісний характер трактування істини у Рорті, основою якого є ідея про справді творчий характер людини, яка не стільки відкриває істини, скільки створює їх, і найважливішою сферою життєдіяльності творчої особистості виступають мовна комунікація і мова, де людина і реалізує себе, конструюючи свій досвід – ментальну, життєтворчу практику – як своєрідний текст.

Вслід за У. Куайном, Рорті вважав, що мова становить самообґрунтовану систему і не зобов’язана виконувати репрезентативну функцію. У роботах, які стосуються ще першого періоду, він розвиває ідеї прагматистської аналітики і прагматики мови. У центрі його уваги тут переважно проблеми контекстуального вживання мови, що особливо важливо для гуманітарного знання. Речення набуває визначеного значення лише в контексті слововжитку, вже на той час вважає Рорті, і воно не залежить від вказівки на об’єкт.

Це відображено пізніше в його трактуванні істини, де контекстуальний підхід зайняв одне з чільних місць. У межах цього підходу Рорті вважав, що істина – це не щось трансцендентне, не те, що ми прагнемо відшукати; істина – це те, що має стосунок до “тут” і “зараз”, до практики того чи іншого співтовариства і діючого в ньому індивіда.

Крім того, ідея контекстуальності істини тісно пов’язана з ідеєю належності, яка стала дуже популярною в науці та філософії з другої половини ХІХ ст. Від початку свого розповсюдження ідея

відносності охоплювала, насамперед, сферу знання. Релятивність знання, як пише О. А. Мамчур, – “це належність наших знань до визначеного типу парадигми або культури, до того чи іншого типу раціональності, в межах яких це знання виникає і функціонує” [11, с. 76]. Інший автор дещо інакше пише про належність, наголошуючи на лінгвістичному аспекті: “Вказівка на контекстуальну належність слова або фрази віднині перетворюється на методологічну максиму, тому що мова живе у множині взаємоперетинаючихся, однаково легальних, хоча й по-своєму значущих, різною мірою денотативних і конотативних контекстів” [6, с. 6].

З такої гносеологічної ситуації Рорті робить, серед іншого, висновок про те, що людство загалом (і вчені зокрема) повинні відмовитись від претензій на всевідання і визнати контекстуальність і відносність будь-яких здобутих істин, раніше відкритих у філософії, науці, мистецтві тощо. Будь-яка істина може і повинна бути піддана сумніву і деконструкції.

Відкидаючи кореспондентну концепцію істини як “реалістичну догму”, Рорті пропонує замінити цю епістемологічну доктрину, яка зжила себе, концепцією “узгодженості” (когерентності), але як відповідності твердження (висловлювання) визначеному контексту, принципам і вимогам тієї чи іншої “мовної гри”, діючої в тій чи іншій конкретно- історичній спільці індивідів. І тому, вочевидь, можна погодитись з А. І. Афанасьєвим у тому, що “про істинність гуманітарного опису – історичного, психологічного, літературознавчого як відповідність об’єкту – не можна говорити в тому ж розумінні, що у природничих науках. Зате можна говорити про адекватність інтерпретації в рамках відповідного контексту, системи цінностей, теорії і т.д.” [2, с. 110].

Перехід від кореспондентної концепції істини до когерентної має у Рорті, як відзначалось, значні прагматистські передумови; більше того, часом він навіть і не розрізняв когерентну і прагматистську концепції істини. У “Філософії і дзеркалі природи” він писав про це так: “Філософи, які мають сумніви стосовно традиційної епістемології, часто розглядаються як люди, які піддають сумніву уявлення, згідно з яким з усіх несумісних конкуруючих теорій істинною може бути щонайбільше одна. Однак трудно знайти кого-небудь, хто саме так ставить питання. Коли, наприклад, кажуть, що когерентна або прагматистська “теорія істини” припускає можливість того, що багато несумісних теорій будуть задовольняти множини умов “істинності”, прибічники когерентного або прагматистського підходів відповідають, що це просто показує, що ми не повинні мати основ для вибору серед цих кандидатів на “істину” [16, с. 276].

Отже, прагматистськи орієнтований Р. Рорті цілком природно солідаризується з когерентною концепцією істини, причому ця концепція багато в чому зумовлена його контекстуалістським підходом до трактування значення і мови.

5. Висновки. Попередній виклад переконує нас в справедливості таких узагальнень:

1) у сучасній епістемології і філософії науки найпоширенішими є, принаймні, три концепції істини – кореспондентна, прагматистська і когерентна;

2) когерентна концепція: а) як і прагматистська, відкидає ідею класичної репрезентації як основи кореспондентної концепції; б) ще більшою мірою, ніж прагматистська, вона адекватна гуманітарному знанню; в) як і прагматистська, вона не визнає об'єктивну істину;

3) когерентна концепція істини в епістемології Р. Рорті виростає з аналізу проблематики мови, його контекстуальності;

4) хоча когерентна концепція, вочевидь, найадекватніша сучасному світорозумінню (порівняно з прагматистською і кореспондентною), але в світі ще існують ситуації, де кореспондентна концепція залишається найбільш прийнятною і ефективною.

У перспективі ці розробки можуть, на наш погляд, бути корисні для досліджень у галузі епістемології та філософії науки, а також у методології гуманітарних наук, де важливе місце відводиться проблемам зв'язку мови та реальності.

1. Апевалов А. С. *Особенности исторической истины* / А. С. Апевалов // *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки (Краснодар)*. – 2013. – № 2 – С. 27–30. 2. Афанасьев А. И. *Гуманитарное знание и гуманитарные науки* / А.И.Афанасьев. – Одесса: Бахва, 2013. – 288 с. 3. Борсяков Ю. И. *Естественные и гуманитарные науки как типы научной рациональности* / Ю. И. Борсяков. – Автореф. д-р филос. наук. – М., 2001. – 34 с. 4. Джохадзе И. Д. *Неопрагматизм Ричарда Рорти* / И. Д. Джохадзе – М.: Эдиториал УРСС, 2006. – 256 с. 5. Ивин А. А. *Три концепции истины* / А. А. Ивин // *Многомерность истины* / Рос. акад. наук, Ин-т философии; Ред. А. А. Горелов, М. М. Новосёлов. – М.: ИФРАН, 2008. – 215 с. 6. Касавин И.Т. *Контекстуализм как методологическая программа* / И. Т. Касавин // *Эпистемология и философия науки*. – 2005. – № 4. – С. 6. 7. Касавин И. Т. *Истина: вечная тема и современные вызовы* / И.Т. Касавин // *Эпистемология и философия науки*. – 2009. – № 2. – С. 5–12. 8. Ковальчук В.В. *Методологічне обґрунтування зближення природничих і гуманітарних наук* / В. В. Ковальчук, М.І. Паньков // *Чорноморський держ. у-т ім. Петра Могили (Миколаїв). Наукові праці – Педагогіка* – Вип. 146 – Т. 158. 9. Лазарев Ф. В. *Проблема истины в социально-гуманитарных науках: интервальный подход* / Ф. В. Лазарев, С. А. Лебедев // *Вопросы философии*. – 2005. – № 10. – С. 95–116. 10. Лебедь А. *Парадима реализму та теорії*

істини / А. Лебедь // *Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Людинознавчі студії. Збірник наукових праць ДДПУ. Серія Філософія*. – Вип. 30. – С. 129–143. 11. Мамчур Е. А. *О релятивности, релятивизме и истине* / Е. А. Мамчур // *Эпистемология и философия науки*. – 2004. – № 1. – С. 76–81. 12. Марчук М. Г. *Ціннісні потенції знання* / М. Г. Марчук. – Чернівці: Рута, 2001. – 319 с. 13. Микешина Л. А. *Философия науки* / Л. А. Микешина // *Хрестоматия*. – М.: Прогресс-Традиция, 2005. – 992 с. 14. Петрушенко В. Л. *Гуманітарне пізнання: сучасний статус та парадигмальні зміщення* / В. Л. Петрушенко // *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр.* – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. – Вип. 663–664: *Філософія*. – С. 3–9. 15. Розов М. А. *О соотношении естественнонаучного и гуманитарного познания (проблема методологического изоморфизма)* / М. А. Розов // *Науковедение*. – 2000. – № 4. – С. 141–161. 16. Рорти Р. *Философия и зеркало природы* / Р. Рорти; [пер. с англ. В. В. Целищева]. – Новосибирск: НГУ, 1997. – 320 с. 17. Фуллер С. *Кому нужны гуманитарные науки?* [Электронный ресурс] / С. Фуллер. – Режим доступа: <https://www.project-syndicate.org/commentary/who-needs-the-humanities?version=Russian&barrier=true>. 18. Geuras D. *Richard Rorty and the Postmodern Rejection of Absolute Truth* [Электронный ресурс] / D. Geuras // Режим доступа: <http://www.leaderu.com/aip/docs/geuras.htm>. 19. Glanzberg M. *Truth* [Электронный ресурс] / M. Glanzberg // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2013. – Режим доступа: <http://plato.stanford.edu/entries/truth/>. 20. Putnam H. *Three kinds of scientific realism* / H. Putnam // *Philos. Quart.* – 1982. – Vol. 32, № 128. – P. 195–200. 21. Rorty R. *Philosophy and the Mirror of Nature* / R. Rorty. – Princeton, 1979. – 401 p. 22. Thagard P. *Coherence, Truth and the Development of Scientific Knowledge* [Электронный ресурс] / P. Thagard – Режим доступа: <http://cogsci.uwaterloo.ca/Articles/coherence.truth.pos.2007.pdf>. 23. *Truth and Pluralism: Current Debates* (eds.: Nikolaj J. L. Pedersen & Cory Wright) N.-Y.: Oxford University Press, 2013. – 364 p.

1. Apevalov A. S. *Osobennosti istoricheskoy istiny* / A. S. Apevalov // *Gumanitarnye, sotsialno-ekonomicheskie i obshchestvennye nauki (Krasnodar)*. – 2013. – № 2 – S. 27–30. 2. Afanasev A. I. *Gumanitarnoe znanie i humanitarnye nauki* / A. I. Afanasev. – Odessa: Bakhva, 2013. – 288 s. 3. Borsyakov Yu. I. *Yestestvennye i humanitarnye nauki kak tipy nauchnoy racionalnosti* / Yu.I. Borsyakov. – Avtoref. d.-r filios. nauk. – M., 2001. – 34 s. 4. Dzhokhadze I. D. *Neopragsmatizm Richarda Rorti* / I.D. Dzhokhadze – M.: Editorial URSS, 2006. – 256 s. 5. Ivin A. A. *Tri kontseptsii istiny* / A. A. Ivin // *Mnogomernost istiny* / Ros. akad. nauk, In-t filosofii; Red. A. A. Gorelov, M. M. Novoselov. – M.: IFRAN, 2008. – 215 s. 6. Kasavin I. T. *Kontekstualizm kak metodologicheskaya programma* / I. T. Kasavin // *Epistemologiya i filosofiya nauki*. – 2005. – № 4. – S. 6. 7. Kasavin I. T. *Istina: vechnaya tema i sovremennye vyzovy* / I. T. Kasavin // *Epistemologiya i filosofiya nauki*. – 2009. – № 2. – S. 5–12. 8. Kovalchuk, V. V. *Metodolohichne obgruntuвання zblizhennia pryrodnychkh i humanitarnykh nauk* / V. V. Kovalchuk, M. I. Pankov // *Chornomorskyi derzh. un-t im. Petra Mohyly (Mykolaiv). Naukovi pratsi – Pedahohika* – Vyp. 146 – T. 158. 9. Lazarev F. V. *Problema istiny v sotsialno-gumanitarnykh naukakh: intervalnyy podkhod* / F. V. Lazarev, S. A. Lebedev // *Voprosy filosofii*. – 2005. – № 10. – S. 95–116. 10. Lebed A. *Paradyma realizmu ta teorii istyny* / A. Lebed // *Drohobytskyi derzh. ped. u.-t im. Ivana Franka. Liudynoznavchi studii. Zbirnyk naukovykh prats DDPY. Seriya Filosofii*. – Vyp.30. – S. 129–143. 11. Mamchur Ye. A. *O relyativnosti, relyativizme i istine* / Ye.A. Mamchur // *Epistemologiya i*

filosofiya nauki. – 2004. – № 1. – S. 76–81.

12. Marchuk M. H. *Tsimisni potentsii znannia* / M. H. Marchuk. – Chernivtsi: Ruta, 2001. – 319 s. 13. Mikeshina L. A. *Filosofiya nauki* / L. A. Mikeshina // *Khrestomatiya*. – M.: Progress-Traditsiya, 2005. – 992 s. 14. Petrushenko V. L. *Humanitarne piznannia: suchasnyi status ta paradyhmalni zmishchennia* / V. L. Petrushenko // *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Zbirnyk nauk. prats.* – Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, 2013. – Vyp. 663–664: *Filosofiiia*. – S. 3–9; 15. Rozov M. A. *O sootnoshenii estestvennonauchnogo i gumanitarnogo poznaniya (problema metodologicheskogo izomorfizma)* / M. A. Rozov // *Naukovedenie*. – 2000. – № 4. – S. 141–161. 16. Rorti R. *Filosofiya i zerkalo prirody* / R. Rorti;

[per. s angl. V. V. Tselishcheva]. – Novosibirsk: NGU, 1997. – 320 s.; 17. Fuler S. *Komu nuzhny gumanitarnye nauki?* [Elektronnyi resurs] / S. Fuler. – Rezhym dostupu: <https://www.project-syndicate.org/commentary/who-needs-the-humanities?version=Russian&barrier=true>; 18. Geuras D. *Richard Rorty and the Postmodern Rejection of Absolute Truth* [Elektronnyi resurs] / D. Geuras // Rezhym dostupu: <http://www.leaderu.com/aip/docs/geuras.htm>; 19. Glanzberg M. *Truth* [Elektronnyi resurs] / M. Glanzberg // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2013. – Rezhym dostupu: <http://plato.stanford.edu/entries/truth/>. 20. Putnam H. *Three kinds of scientific realism* / H. Putnam // *Philos. Quart.* – 1982. – Vol. 32, № 128. – P. 195–200. 21. Rorty R. *Philosophy and the Mirror of Nature* / R. Rorty. – Princeton, 1979. – 401 r. 22. Thagard P. *Coherence, Truth and the Development of Scientific Knowledge* [Elektronnyi resurs] / P. Thagard – Rezhym dostupu: <http://cogsci.uwaterloo.ca/Articles/coherence.truth.pos.2007.pdf>. 23. *Truth and Pluralism: Current Debates* (eds.: Nikolaj J. L. Pedersen & Cory Wright) N-Y.: Oxford University Press, 2013. – 364 r.